

KS. ANTONI TRONINA

ROLA Mdr 11, 15 W STRUKTURZE KSIĘGI

Druga część *Księgi Mądrości* (rozd. 11-19) została uznana przez egzegetów za rodzaj midraszu do historii Wyjścia z Egiptu¹. Składa się ona z pięciu antytetycznych dyptychów ukazujących kolejno plagi, jakie spotkały Egipcjan, i odpowiadające im dobrodziejstwa względem Izraela: 1) woda ze skały i plaga Nilu; 2) przepiórki i plaga drobnych żyjatek; 3) deszcz manny i klęska żywołów; 4) słup ognia i ciemności egipskie; 5) śmierć pierworodnych Egiptu i ocalenie Izraela². Werset Mdr 11, 15 stanowi wprowadzenie do drugiego dyptychu, najdłuższego z wymienionych pięciu przeciwstawień. Egzegeci nie są jednak zgodni co do podziału całej tej perykopy. Wydaje się, iż rolę decydującą w jej strukturze literackiej i logicznej spełnia właśnie ów werset wprowadzający. Spróbujmy więc przez dokładną analizę Mdr 11, 15 ustalić zasięg perykopy o pladze owadów i jej powiązanie z całą homilią o plagach egipskich, jak niektórzy nazywają tę część *Księgi Mądrości*³.

15a. anti de logismōn asynetōn adikias autōn

b. en hois planēthentes ethrēskeuon aloga herpeta
kai knōdala eutelē,

c. epapesteilas autois plēthos alogōn zōōn eis ekdikēsīn.

Asonans, charakterystyczny dla całej księgi⁴, służy tu do podkreślenia winy Egipcjan: ich nieprawość (*adikia*, 15a) spowodowała sprawiedliwą karę (*ekdikesis*, 15c). Kara zaś dokonała się za pośrednictwem nierozum-

¹ Por. E. Stein. *Ein jüdisch-hellenistischer Midrasch über den Auszug aus Ägypten*. *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 78:1934 s. 558-575; G. Camps. *Midras sobre la historia de los plagas* (Miscellanea Biblica B. Ubach). Montserrat 1953 s. 97-113; R. T. Siebeneck. *The Midrash of Wisdom 10-19*. *CBQ* 22: 1960 s. 176-182; A. G. Wright. *The Structure of Wisdom 11-19*. *CBQ* 27: 1965 s. 28-34.

² Zob. np. Wright, jw. i M. Conti. *Sapienza. Nuovissima Versione della Bibbia*. Roma 1975 s. 18-20.

³ Np. A. G. Wright. *The Literary Genre Midrash*. *CBQ* 28:1966 s. 434 n.

⁴ Por. E. Norden. *Die antike Kunstprosa*. Leipzig 1898 s. 59 n.

nych (*aloga*, 15c) zwierząt, ponieważ rozumowania (*logismoï*, 15a) pogan były głupie. Głupota Egipcjan polegała na tym, że jako istoty obdarzone rozumem oddawali cześć istotom nierozumnym (*aloga*, 15b). Trystych w. 15 przedstawia więc bardzo wyraźną grę antytez.

Te same elementy stylistyczne, typowe dla rodzaju literackiego zwanego *synkrisis*⁵, odnajdujemy na końcu naszej perykopy (12,23 n). Widać tam podobne przeciwstawienie pomiędzy nieprawością (*adikos*, w. 23a) pogan a sprawiedliwą karą (*dike*, w. 24 c). Obydwa słowa określają granice chiazmu, podobnie jak w 11, 15. Czasownik *planao* z naszego wersetu powraca w 12,24a razem z rzeczownikiem *plane*, „błąd”. Innym elementem wspólnym dla obu tekstów są zwierzęta (*zoa*) — przedmiot kultu i zarazem kary. Wyrażeniu *aloga zoa* (11, 15) odpowiada zwrot: *afrosyne zoes* (12,23a), „głupota życia” pogan przyrównanych następnie do „głupich dzieci” (*afronoi nepioi*: 12,24c).

Temat zoolatrii powróci jeszcze raz na końcu drugiego dyptychu (15, 18-16, 1) w tych samych terminach: *ta zoa*, *knodala*, *plethos*, *kolazomai*. Struktura tego ostatniego fragmentu nie jest jednak tak przejrzysta, jak poprzednich. Toteż nie wydaje się dobrze uzasadnioną propozycja J. Moultona⁶, który chciał wykazać paralelizm koncentryczny całej perykopy 11, 15-16, 1. Taką strukturę chiastyczną można z pewnością wykazać w rozdziałach 13-15, jednak perykopa 11,15-12,27 przedstawia się jako jednostka niezależna, różniąca się tematycznie i strukturalnie od następnej⁷.

Pierwszą perykopę można zatytułować: łaskawość Boga względem ludzi. Wykazuje w niej autor natchniony, że ukaranie pogan miało charakter wychowawczy. Bóg traktował czcicieli zwierząt z wyrozumiałością, jak dzieci, które wystarczy wyśmiać. W przeciwieństwie do tej „kary wyszydzenia” (12,25) druga część dyptychu (rozdziały 13-15) mówi o gorszym grzechu, jaki stanowi idololatria powodująca „karę godną Boga” (12,26).

W tak ujętej strukturze pierwszej perykopy, Mdr 11,15 można uważać za inkluzję razem z 12,23 n. Gramatycznie początek naszego wersetu, *anti de*, stanowi nawiązanie do w. 6, tj. do początku pierwszego dyptychu, który zaczyna się od *anti men*. Logicznie jednak nie jest to kontynuacja antytezy: woda ze skały zamiast plagi Nilu. Drugiego *anti* nie można więc

⁵ Zob. I. Heinemann. *Synkrisis oder äussere Analogie in der Weisheit Salomos*. ThZ 4:1948 s. 241-252.

⁶ *Book of Wisdom*. W: *Seven Books of Wisdom*. Ed. R. Murphy. Milwaukee 1960 s. 523 (cyt. za: Wright. *The Structure* s. 31 przyp. 10). Podobnie twierdzi M. Reese (*Hellenistic Influence on the Book of Wisdom and its Consequences*. *AnalBibl* 41. Roma 1970 114 n).

⁷ Tak np. Wright. *The Structure* przyp. 1.

tłumaczyć „w zamian za”, jak w w. 6. Tutaj chodzi o przyimek określający zapłatę, czy lepiej w naszym przypadku: karę⁸. Taki odcień znaczeniowy znajduje potwierdzenie w dalszym ciągu zdania, gdzie formalnie wspomniana jest kara (*eis ekdikēsēn*, w. 15c). Egipcjanie zostali więc ukarani za swe „niemądre rozumowanie” (*logismoī asynetoi*, w. 15a).

Św. Paweł, mówiąc o poganach, posługuje się bardzo podobnym słownictwem: „Chociaż poznali Boga, nie oddali Mu jednak chwały jako Bogu, ani nie złożyli Mu dziękczynienia, lecz zniweczone zostało ich rozumowanie, a ich serce nierozumne doznało zaćmienia” (*emataiothesan en tois dialogismois auton kai eskotisthe he asynetos auton kardia*, Rz 1,21). To samo wyraża Filon w swej krytyce zoolatrii: *hoi logikoi ta aloga pros-kynousi*⁹. Głupota, jaką wyraża kult zwierząt, wypływa według autora Mdr z nieprawości moralnej (*adikia*, w. 15a) pogan, tzn. z grzechu¹⁰.

Następny czasownik, *planaomai*, wyraża w Septuagincie ideę zwodzenia, dewiacji w sensie religijnym¹¹. Taka interpretacja naszego tekstu znajduje potwierdzenie w czasowniku *threskeuo* (w. 15b). Już Herodot w V w. użył tego czasownika (Dzieje 2,64) wraz z rzeczownikiem *threskeia* (2,37), mówiąc o religii egipskiej. W Nowym Testamencie występuje te słowa kilkakrotnie w ogólnym znaczeniu kultu religijnego¹². *Księga Mądrości* używa ich zawsze na określenie idololatrii (14,16.18.27). W naszym wersecie ów sens jest jeszcze bardziej sprecyzowany i odnosi się do kultu zwierząt charakterystycznego dla religii egipskiej. Święte zwierzęta pogan są tu określone jako „płazy nierozumne i marne żyjątki”. Jest to wyraźna aluzja do zoolatrii, dobrze znanej autorowi żyjącemu w Aleksandrii. Liczni pisarze starożytni, poczynając od Herodota, opisywali tę dewiację religijną Egipcjan¹³. Tu wystarczy przytoczyć fragment Wyroczeni sybillińskich: „[Bóg] uczynił zwierzęta, płazy i ptaki. Wy zaś nie czcicie Boga ani się Go nie lękacie, lecz nędznie bładzicie (*mataios de planasthe*), oddajecie cześć węzom i składacie ofiary kotom[.]” (3,28-30).

Podobnie jak w przytoczonym tekście, tak i w Mdr 11,15 rzeczownik *herpeta* trzeba rozumieć w sensie ogólnym: „płazy”, a nie tylko węże, jak tłumaczy *Vetus Latina*, a za nią Wulgata. Czasownik grecki *herpo* odpo-

⁸ W znaczeniu hebr. *tahat*. Por. W. Grimm. *Kommentar über das Buch der Weisheit*. Leipzig 1837 s. 263. Przykłady w NT zob. F. Zorell. *Lexicon Graecum NT*. Paris³ 1961 s. 125.

⁹ *De vita contemplativa* 1; por. *De decalogo* 16; *Legatio ad Catum* 20.

¹⁰ Por. Rz 1,18, gdzie *adikia* jest synonimem „bezbożności” (*asebeia*).

¹¹ Zob. np. H. Braun. *Planao*. ThWNT VI 230 n.

¹² Dz 26,5; Kol. 2,18; Jk 1,26 n.

¹³ Zob. M. Gilbert. *La critique des dieux dans le Livre de la Sagesse*. Roma 1973 s. 238-242. AnalBibl 53.

wiada etymologicznie łacińskiemu *repo*, „pełzam”; słusznie więc komentatorzy niemieccy używają tu słowa *Kriechentiere*, „zwierzęta pełzające”, obejmując tą nazwą zarówno płazy, jak i gady. Faktycznie, do zwierząt czczonych w Egipcie należały krokodyle, węże, jaszczurki i żaby.

Drugie pojęcie użyte tu przez autora, *knodala āutele*, oddano w *Vetus Latina* przez: *bestias superfluas*. Etymologicznie *knodalon* wywodzi się od czasownika *kinein* i oznacza „to, co się porusza”, a więc zwierzęta wszelkiego rodzaju. Przymiotnik *euteles*, „prosty, lichej, skromny” każe myśleć o małych żyjątkach¹⁴. Szczególną cześć oddawali Egipcjanie skarabeuszom i karaluchom, budzącym odrazę u Żydów. Termin *knodala* odnajdziemy jeszcze dwukrotnie (Mdr 16,1 i 17,9), również w zestawieniu z płazami; poza tym nie pojawi się on już więcej ani w Septuagincie, ani w NT. To samo połączenie: *herpeta* — *knodala* występuje także w *Liście Arysteasza* (138,169) i tu w kontekście zoologii egipskiej z dodaniem określenia „nieczyste”. Jak wiadomo, prawo Mojżeszowe zakazywało nie tylko jedzenia mięsa takich zwierząt, ale także dotykania i padliny (Kpł 11).

Zrozumiała jest więc ostra krytyka zoologii, szeroko rozpowszechnionej w Egipcie. Już w okresie Starego Państwa oddawano cześć zwierzętom wielkim i silnym, jako wyobrażeniom bóstw. Jednak za panowania Ptolemeusza świętość zwierząt, także małych i budzących wstręt, jakie czczono w świątyniach, rozciągała się na cały gatunek żyjący w kraju. Zabicie takiego zwierzęcia groziło surową karą; po śmierci urządzano mu uroczysty pogrzeb¹⁵. To wszystko autor potępia jak postępowanie niegodne człowieka rozumnego. Pragnie przeto zwrócić uwagę czytelnika na tajemną więź pomiędzy grzechem pogan a Bożą karą. Autor natchniony nie twierdzi, że te same zwierzęta, jakie czczono w Egipcie, stały się narzędziami kary. Nieco dalej wymieni on niektóre z owadów, jakie występują wśród plag egipskich¹⁶. Tutaj natomiast chciał tylko podkreślić sprawiedliwość Bożej kary (*ekdikesis*): ci, którzy oddawali cześć nierozumnym zwierzętom, zostali ukarani za pośrednictwem podobnych zwierząt (*aloga zoa*)¹⁷.

Wyraz *plethos*, powtórzony jeszcze w w. 17, służy jako więź z perykopą następną. Odnajdziemy go razem z czasownikiem *epapostello* (oba przejęte z Wj 8) na końcu drugiego dyptychu (16,1.3). W ten sposób nasz werset spełnia rolę podwójnego wprowadzenia: do całości antytezy zestawiającej dar przepiórek z plagą owadów (11,15-16,15), a zarazem do pierw-

¹⁴ Stąd glosa w kod. B: *theria mikra leptā*.

¹⁵ A. E r m a n. *Die ägyptische Religion*. Berlin³ 1907 s. 28 nn.; zob. też J. Č e r n y. *Religia starożytnych Egipcjan*. Warszawa 1974 s. 133 n.

¹⁶ Mdr 16,9: *akrida*, „szarańcza” i *myia*, „muchy”.

¹⁷ Por. P. H e i n i s c h. *Das Buch der Weisheit*. Münster 1912 s. 224 n.

szej części tego zestawienia (11,15-12,27), ukazującej łagodność postępowania Boga wobec narodów pogańskich.

DIE ROLLE VON Weish 11,15 IN DER STRUKTUR DES BUCHES

Zusammenfassung

Auf der Grundlage der Analyse des Wortbestandes von Weish. 11,15 bestimmt der Autor die Stellung dieses Verses in der Struktur des zweiten Teiles des Buches der Weisheit (Kap. 11-19). Der analysierte Vers bildet eine zweifache Einführung: in die zweite von fünf Antithesen dieses Midraschs, die die Wachtelngabe mit der Heuschreckenplage in Zusammenhang bringt (11,15-16,15), und zugleich in den ersten Teil dieser Nebeneinanderstellung (11,15-12,27), der die Milde Gottes gegenüber den Heiden aufzeigt.